

ПЕДАГОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУТНІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТЯЧОЇ ГРИ

Грицюк С.А.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Вивчено теоретичні питання особливостей гри як поширеного явища і поняття у ракурсі досліджень гуманітарних наук. Визначено специфічні базові характеристики притаманні дитячій грі. Обумовлено важливість необхідності пізнання суттєвих особливостей дитячої гри для успішного її використання в педагогічному процесі.

Ключові слова: гра, дитяча гра, ознаки гри, структура гри, функції гри, види ігор.

Постановка проблеми. Небагато в житті людини віднайдеться таких явищ, які були б настільки поширеними і простими для сприйняття, настільки цікавими для науки і досліджуваними, а одночасно настільки ж недостатньо вивченими як гра. Починаючи від філософії багато наук, зокрема біологія, антропологія, етнографія, соціологія, культурологія, психологія та ін. прагнули пізнати особливості цього феномену. Але і на сьогодні чітка дефініція цього поняття відсутня. Учені активно продовжують дослідження ознак гри. Особливо це актуально для педагогічної теорії, оскільки здійснювати навчання і виховання дитини без обізнаності з таким вагомим фактором як дитяча гра, неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість гри у життєдіяльності людини, а особливо дітей засвідчує велика кількість наукових досліджень присвячених цій проблемі. Учені – педагоги, уже протягом багатьох років вивчення цього феномену доводять, що дитяча гра є могутнім освітньо-виховним засобом у якому одночасно виражається справжня, непідробна потреба людської вдачі. Підтверджуючи тим самим думки видатних педагогів.

У педагогічних дослідженнях дитяча гра переважно розглядається як один з продуктивних видів організації навчально-виховної роботи з дошкільниками та школярами (Н.В. Андрощук, Л.В. Артемова, Л.В. Билеєва, Н.М. Бібік, Е.С. Вільчківський, З.М. Діхтяренко, Н.В. Кудикіна, А.Д. Леськів, Р.С. Мозола, В.Н. Мухін, О.Я. Савченко, Г.С. Тарасенко, О.В. Тимошенко, Д.В. Хухлаєва, С.Ф. Цвек, А.В. Цьось, М.К. Шейко, В.Г. Яковлев та ін.)

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних педагогічних дослідженнях відсутній інтегрований підхід до вивчення основних особливостей ігрової діяльності. А поряд з тим у багатьох суміжних з педагогікою науках існують значні теоретичні, емпіричні та експериментальні доробки, які здатні розширити уявлення про дитячу гру, її педагогічні можливості.

Мета статті – узагальнити сутнісні особливості дитячої гри, досліджені гуманітарними науками та визначити їх педагогічну цінність.

Виклад основного матеріалу. Уже давно минув той час, коли гра сприймалась і трактувалась як скоріше бажане, ніж важливе і необхідне для дітей, та й дорослих дійство, яке здійснюється без особливого напруження, задля задоволення, забавляння. Таке собі необтяжливе і недостатньо продуктивне, несерйозне проведення дозвілля.

Перші спроби виділити це явище поміж інших життєво істотних та осмислити його роль для людини і суспільства належать філософам, починаючи з античних мислителів Платона і Аристотеля. Згодом такі відомі філософи як Х.Г. Гадамер, І. Кант, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Спенсер, О. Фінк, Й. Хейзинга, Ф. Шіллер, Ф. Шлегель, Ф. Шлейер-

махер та ін. прагнули окреслити той часовий та соціальний простір, який гра займає в житті окремої людини та в сферах суспільного життя. На думку філософів гра є вільною і розкутою діяльністю, що допомагає повною мірою реалізувати творчі сили і здібності людини. Вона виникла ще в родовому суспільстві і стала предтечею появи культів, ритуалів, мистецтва, культури, ремесла, юриспруденції, науки, спорту тощо. Тобто таких форм суспільного буття і діяльності, які не забезпечували безпосереднього задоволення вітальних потреб, але без яких немислиме життя людини, особливо у цивілізованому світі. У творах філософів гра трактувалась як метагра, тобто узагальнений феномен у бутті людини, незалежно від різноманітних форм її прояву та вікових життєвих циклів. Проте за такою узагальненістю очевидним фактом виступає об'єктивне існування відразу двох потужних класів ігор: дитячої і дорослої (молодої і зрілої) віку. При спільності назви та деяких ознак ці ігри значно різняться за своєю суттю, формами, змістом [1].

Наше дослідження передбачає детальне ознайомлення із грою як особливою діяльністю в дитячому віці, саме тому розглянемо основні наукові надбання щодо дитячої гри.

Відповідь на питання часу появи дитячої гри в історичному аспекті та її поширення в різних етносах дають описи спостережень відомих мандрівників, географів, польові розвідки етнографів, антропологів: А. Г. Базанова, Ф. Боаса, В. Г. Богораза, Т. Брайанта, М. Грушевського, Е. Еріксона, Н. Б. Заглади, В. Ф. Зуєва, О.І. Капиці, Д. Коллінза, І. С. Кона, М. Й. Косвена, І. Косикова, Д. Лівінгстона, Б. Малиновського, М. Мід, М. М. Миклухо-Маклая, І. О. Морозова, Н. С. Побірченко, Е. А. Покровського, І. С. Слепцової, Е. І. Сявков, Б. і Дж. Уайтінгів, Л. Я. Штернберга і б. ін. Виявилось, що у всіх народів, на якому б рівні суспільного розвитку вони не знаходились і на якому б континенті не проживали, присутні дитячі ігри. І хоча в різних спільнотах і етносах їх тривалість і види відрізняються у своєму прояві, все ж незаперечним є той факт, що ігри в дитячому віці є явищем, що виразно виявляється у світовому масштабі. Всюди малоки мають певні предмети (іграшки), якими вони забавляються. Зростаючи діти прагнуть наслідувати ті різноманітні дії дорослих, які їх особливо вражають. У ході ігор відбувається фактичне імітування майбутніх важливих занять дорослого життя. Значна питома вага припадає на ігри, які тренують спритність, швидкість рухів, дають можливість реалізувати прагнення у досягненні належних результатів у певних фізичних діях. Перед тим, як набути статусу дорослого члена громади підлітки, як правило, проходять обряди ініціації, які особливо насичені різноманітними ігровими та змагальними діями, як то: біг наввипередки, кидання пред-

метів у ціль, стрільба із лука, боротьба, різні види стрибків, лазіння тощо

Дослідження антропологів та етнографів дали можливість зробити висновок не лише про давнє існування і поширення дитячих ігор, але одночасно виявити їх історично-соціальний характер [2]. Тобто ігри дітей розвиваються, видозмінюються у залежності від типу та особливостей суспільства і соціального положення в ньому дитини. У примітивному архаїчному суспільстві діти з самого малечку залучаються до добування їжі та побутової роботи. Тому їхні ігри скоріше нагадують вправи, що допомагають підготуватись до участі у полюванні, рибальстві тощо. Діти фактично не мають потреби імітувати основні виробничі заняття, в яких вони є безпосередніми учасниками. До того ж збіднені враження про міжлюдські стосунки життя, обмежує їх прагнення до рольових ігор. Переважно в таких суспільствах дійсність і традиції змушують дітей лише незначну частину часу відводити іграм, переважно таким, що удосконалюють їх в рухових та трудових діях.

Лише ускладнення праці та її знарядь вивільняє дітей з виробничих процесів, збільшує тривалість дитинства, розширює ігровий простір дітей. Чим цивілізованішим стає суспільство, тим більша питома вага часу в життєдіяльності дитини відводиться іграм, зростає кількість їх різновидів, а також зацікавленість батьків і дорослих у їх цілеспрямованому застосуванні. З'являється і розвивається ігрова індустрія. Фахівці-ігрологи здійснюють пошук і пропагують нові ігри, які б відповідали запитам дітей інформаційного суспільства. Таким чином, історико-соціальна природа дитячих ігор призводить до постійного розвитку їх форм і змісту, а також до значного зацікавлення цивілізованого суспільства успішністю цих процесів.

У наш час роль гри в життєдіяльності дітей оцінюється настільки вагомо, що її часто називають «повітрям», «життям», «природною потребою», «природним станом», «своєрідною працею» для дитини. Для того, щоб розумітись у цьому складному понятті психологічна і педагогічна науки розробляють теорію гри та проводять інтенсивне вивчення її суттєвих особливостей.

У розробці теоретичних основ дитячої гри брали участь такі відомі у світі психологи як: Е. Берн, К. Л. Блер, П. П. Блонський, Ф. Бойтендайк, Дж. Брунер, Л. С. Виготський, В. Вундт, Р. О. Гаупп, К. Гроос, Г. Гуг-Гельмут, Дж. Дьюї, Д. Б. Ельконін, Е. Клапаред, К. Коффка, О. М. Леонтьєв, Ж. Піаже, Дж. Селлі, Д. М. Узнадзе, З. Фрейд, Г. С. Холл, В. Л. Штерн і ін. Дослідження цих учених торкалися вивчення проблем першопоштовху, імпульсу, який породжує гру дитини, мотивації і механізмів її здійснення, об'язкових структурних компонентів, ролі в психічному розвитку дитини.

Психологічні концепції, що прагнуть пояснити появу гри, мають широкий діапазон поглядів: від біогенетичних до соціальних.

У натуралістичних підходах до першооснов зародження гри учені психологи відносили – інстинкти; спадкову обумовленість відтворення давніх домінуючих стереотипів поведінки; енергетичний надлишок сил, необхідних для виконання виробничих завдань; отримання відчуття насолоди і задоволення; здійснення відпочинку; рухову імпульсивність; розвинуту дитячу уяву і фантазію; реалізацію прагнень до відтворення колись пережитих станів і способи витіснення потреб; потреба у вправленні органів і функцій організму для майбутньої діяльності. Всі ці припущення виходили з внутрішніх характеристик людини.

Інший підхід був запропонований представниками наукової школи Л. С. Виготського та його послідовниками. Він носить соціальний характер, бо рушійні сили, які спричинюють гру та її існування пояснюються зовнішніми причинами: процесом оволодіння соціальними відносинами, а сама гра є соціальною за походженням. У своїй фундаментальній праці «Психологія гри» Д.Б. Ельконін на основі значного експериментального матеріалу переконливо довів, що «гра на межі дошкільного віку виникає не спонтанно, а формується під впливом виховання. [6, с. 10]» Вона, як провідна діяльність дітей дошкільного віку, фактично забезпечує зону найближчого розвитку дитини і відіграє важливу роль в її психічному розвитку. Уява, мислення, пам'ять, спостережливість, воля, мотиваційна сфера, довільна поведінка, творчість успішно розвиваються у ході ігрової діяльності.

Роль гри у навчанні, вихованні, соціалізації дітей та способи її застосування вивчали педагоги. Значення цього феномену в педагогічній діяльності висвітлювали в своїх працях визначні педагоги: Ю. А. Аркін, І. Базедов, Г. Ващенко, О. Декролі, П.Ф. Каптерев, Я.А. Коменський, Я. Корчак, Дж. Локк, А. С. Макаренко, Ж.Ж. Руссо, С. Русова, В. М. Сорока-Росинський, В. О. Сухомлинський, О. П. Усова, К. Д. Ушинський, Ф. Фребель та ін.

У центрі уваги педагогів знаходились навчальні і виховні можливості дитячих ігор, вікові межі їх застосування. Хоча багато наукових праць присвячено вивченню особливостей ігор у дошкільному віці, все ж багато педагогів дотримується думки, що і молодші школярі з великим інтересом ставляться до гри, яка в цей віковий період набуває певних специфічних рис. Педагогічний потенціал гри полягає в тому, що вона є потужним засобом пізнання навколишнього світу для дитини як природи, так і суспільних відносин, до того ж відбувається це без особливого напруження інтелектуальних зусиль. У практиці освітніх закладів гра давно використовується як метод навчально-виховної роботи, набираючи вигляду різноманітних видів і форм. Організуюче значення гри, її здатність формувати групові відносини, соціальну поведінку дітей, найкращі моральні якості, давно перетворили її в найважливіший фактор і навіть принцип виховання. Педагогічна наука особливо цінує гру за можливість розвитку дитячої ініціативи, яка виховує самостійність у поведінці і судженнях дитини. Власне ця особливість гри породжує суперечливе ставлення педагогів до необхідності керівництва грою з боку дорослих. Поряд з думкою, що діти не може обійтись без керівного начала вихователів, учителів, батьків, існує і судження про мінімальний вплив дорослої людини на гру, оскільки дорослий здатен порушити її природну субстанцію.

Загалом концентрований погляд на гру в освітньому закладі передає педагогічне кредо А.С. Макаренка: «...я переконаний, що дитяча організація повинна бути проінята грою. Зважає, що мова йде про дитячий вік, у дітей є потреба в грі і її потрібно задовольнити... І я був прихильником того, що вся організація дитячого колективу повинна бути проінята цією грою, а ми педагоги, повинні у цій грі брати участь [4, с. 217]».

Загалом вивчення наукових надбань представників філософії, культурології, антропології, етнографії, психології педагогіки свідчить про дуже велику кількість ознак гри (у її метазначенні), які умовно можна розділити на інваріантні, що зустрічаються майже в усіх різновидах ігор та варіативні, притаманні окремим видам ігрової діяльності. Безумовно

перші з них можна назвати загальними, фундаментальними, а другі неспецифічними, другорядними.

Зупинимось на тих ознаках, які мають враховуватись в педагогічному процесі. У даному випадку ми будемо орієнтуватись на класифікацію ігор, яку запропонував Д. Б. Ельконін: предметні, які виникають у переддошкільному віці, рольові, що домінують у дошкільному віці та ігри з правилами, котрі особливо поширені серед школярів [6].

Якщо ігри першого різновиду можна назвати провісниками повноцінної ігрової діяльності, то ігри двох останніх різновидів набувають розгорнутої діяльнісної форми. Вони зокрема мають такі обов'язкові структурні компоненти:

1. Сюжет – галузь дійсності, що відображається в грі (виробництво, побут, суспільно-політичні відносини, мистецькі твори тощо).

2. Зміст – план відтворення і послідовності певних дій, відносин.

3. Роль – припис певного кола дій і функцій гравцеві.

4. Уявлювана ситуація – умовно створені (нафантазовані) поза реальністю середовище, події чи відносини.

5. Ігрові дії – реальне виконання певних ігрових завдань.

6. Ігрові операції (механізми) – спосіб виконання ігрових дій.

7. Правила – припис, норма певного кола дій і функцій усім гравцям.

8. Мотив – спонукання до ігрової діяльності.

9. Регуляція ходу гри – корегування змісту гри, реагування на ігрові дії учасників [3, с. 107].

Обізнаність педагога зі складовими елементами гри дає можливість свідомо управляти ігровою діяльністю дітей дошкільного і шкільного віку.

Загалом ігри здатні виконувати такі педагогічні функції:

- дидактичну;
- виховну;
- соціалізацій;
- відтворення;
- консолідацій;
- комунікацій;
- релаксацій.

Тобто, у ході ігор діти можуть збагачуватись знаннями, уміннями, навичками; навчатись спіл-

куванню, подоланню конфліктів; набувати кращих моральних і естетичних якостей; гуртуватися в колектив; наслідувати норми соціальної співдіяльності дорослого світу; відпочити після вирішення складних розумових завдань, долати розумову втому.

Під час дослідження з'ясовано такі суттєві ознаки гри, які є специфічними для дитячих ігор і які повинні враховуватись в процесі педагогічного керівництва ними:

1. Соціально-історичний характер ігор. Ігри змінюються відповідно розвитку суспільства. Вони також еволюціонують в онтогенезі людини, з віком набуваючи все складніших форм.

2. Груповий характер дитячих ігор, прагнення мати партнерів, супротивників.

3. Наявність структури та необхідних складових компонентів, наповнюваність яких зумовлена різновидами ігор та ступенем управління ними.

4. Відсутність предметного результату. Ігрові цілі можуть знаходитись всередині ігрової діяльності.

5. Прояв інтересу, насолоди, активізація афективної сфери. Відсутність зовнішнього примусу.

6. Комбінаторність. Свобода і непередбачуваність дій, ходу гри, ситуативний перебір різноманітних варіантів виконання ролей тощо. Це породжує широкі можливості для ініціативи і творчості гравців.

7. Змагальність. Прагнення до кращого виконання ролі, ігрових дій, правил.

8. Наявність початку і закінчення гри, а отже ритуалів здійснення цих етапів.

9. Соціальний контроль в ході гри з боку гравців, що є основою для формування самоконтролю і адекватної самооцінки. [5, с. 36-40; 6].

Висновки і пропозиції. Вивчення наукових досліджень філософії, антропології, етнографії, психології засвідчило значні здобутки цих наук у пізнанні особливостей дитячої гри. Концепції ознак гри, її механізмів впливу на дитину здатні стати підґрунтям для здійснення успішного педагогічного процесу. Педагогіка покликана інтегрувати наукові надбання щодо дитячої гри, бо власне дитина є об'єктом впливу цього потужного педагогічного засобу і власне педагог здатен допомогти дитині як суб'єкту гри. З метою створення завершеної педагогічної теорії гри педагоги-науковці повинні взяти активну участь в дефінітивному аналізі цього поняття.

Список літератури:

1. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський. – К.: Либідь, 2006. – 256 с.
2. Гузик М.А. Игра как феномен культуры / М.А. Гузик. – М.: Флинта, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thelibrary.ru/books/m_a_guzik/igra_kak_fenomen_kultury-read.html
3. Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкільця: У 3-х частинах. – Ч. 2: Навч. посіб. / Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирета. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 360 с.
4. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду / А.С. Макаренко. Твори в семи томах. – Т. 5. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1954. – 209-230 с.
5. Морозов І.А. Круг игры. Праздник и игра в жизни севернорусского крестьянина (XIX–XX вв.) / И.А. Морозов, И. С. Слепцова. – М.: Индрик, 2004. – 920 с.
6. Эльконин Д.Б. Психология игры. – 2-е изд. / Д. Б. Эльконин – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

Грицюк С.А.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ СУЩНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ДЕТСКОЙ ИГРЫ

Аннотация

Изучены теоретические вопросы особенностей игры как распространенного явления и понятия в ракурсе исследований гуманитарных наук. Определены специфические базовые характеристики присущие детской игре. Обусловлена важность необходимости познания существенных особенностей детской игры для успешного ее использования в педагогическом процессе.

Ключевые слова: игра, детская игра, признаки игры, структура игры, функции игры, виды игр.

Gritsyuk S.A.

Eastern European National University named after Lesya Ukrainka

PEDAGOGICAL VALUE OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF ESSENCE FEATURES OF CHILD'S GAME

Summary

The theoretical questions of features of game are studied as the widespread phenomenon and concept in foreshortening of researches of humanity sciences. Specific base descriptions are certain inherent to child's game. Importance of necessity of cognition of substantial signs of child's game is conditioned for her successful use in a pedagogical process.

Keywords: game, child's game, signs of game, structure of game, functions of game, types of games.

УДК 378.633:001.76

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Гуцол В.В.

Вінницький національний аграрний університет

Стаття присвячена розгляду ролі особистісно-спрямованої освіти в сучасному суспільстві, яка полягає у формуванні гармонійного розвиненої особистості, професійного нового типу, який має певні соціальні та моральні потреби, інтереси і цінності. Автор досліджує зміст, форми і методи сучасної творчих педагогічних технологій та аналіз педагогічних умов її реалізації. Модульно-рейтингова технологія навчання і контролю знань вже міцно ствердилась у навчальній практиці. Зазначена технологія актуальна для сучасного періоду, вона передбачає систематичність і неперервність вивчення навчального матеріалу в комплексі (теорія, практика, аналіз, узагальнення), формує цілісне сприйняття матеріалу й залучає студентів до елементів наукової організації індивідуальної навчальної роботи. Автор розглядає як приклад систему інноваційного забезпечення навчального процесу під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу у Вінницькому національному аграрному університеті включено модульно-рейтингову систему навчання й оцінювання, технологію ігрової навчальної діяльності, бригадну технологію, роботу в динамічних парах, роботу в малих групах.

Ключові слова: педагогічні технології, неперервність вивчення навчального матеріалу; індивідуальна навчальна робота; наукова організація, рейтингова система.

Постановка проблеми. Соціальні-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, зумовили необхідність оновлення системи освіти у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Для забезпечення належного рівня професійної підготовки майбутніх фахівців, які можуть гнучко перебудувати напрями і зміст своєї виробничої діяльності в зв'язку зі зміною вимог ринку праці, необхідно застосовувати нетрадиційні підходи до навчання та виховання молоді. Доцільним вбачається необхідність багатопланового вдосконалення процесу професійної підготовки студентів на основі системного впровадження сучасних освітніх технологій, що забезпечить майбутнім фахівцям високий рівень загальної культури, професійну компетентність у конкретному соціальному середовищі, здатність творчо й ефективно діяти в нестандартних ситуаціях.

Аналіз попередніх досліджень засвідчує, що низкою важливих теоретичних і методологічних проблем інноватики та педагогічних технологій, зокрема, опікувались В.П. Безпалько, В.І. Бондар, С.У. Гончаренко, Р.С. Гуревич, І.М. Дичківська, М.В. Кларін, Д.Г. Левітес, Г.К. Селевко, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін, Є.М. Полат, О.М. Пехота, В.Ф. Шаталов.

Метою даної статті є висвітлення основних проблем впровадження інноваційних педагогічних технологій у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан соціального, економічного й політичного розвитку суспільства характеризується варіативністю, нестабільністю, діалогічністю між культурних і міжособистісних зв'язків. Тому педагогічна технологія сьогодення стає інноваційною лише тоді, коли використовується як фактор конкурент-